

НОВАК ЖИВКОВИЋ

**ЖАЛБА ОПШТИНА МОРАВИЧКОГ СРЕЗА КНЕЗУ МИЛОШУ
1859. ГОДИНЕ**

Народ моравичког среза обратио се крајем 1859. године „по-корнјеише“ и са тада дужним изражавањем верности кнезу Милошу Обреновићу. То је учинио у жалби којом је изражавао своје невоље и молио да се поштеди од још једног приреза. Тај прирез, у износу од 140.000 гроша чаршијских, одредило је Началничество окружија ужичког за подизање зграде у коју би се сместила канцеларија среза моравичког.

„Среске куће“, здања у која је требало сместити основне управно-полицијске органе тадашње државе, стварале су тешкоће, због скупих радова, народу у целој земљи, па и у ужичком крају. С почетка моравичка села су избегла терет такве градње. Одмах иза прикључења Србији највиша власт у земљи намеравала је да образује посебну „старовлашку нахију“ и, у ту сврху, подигла 1834—1835. године у Ивањици зграду за нахијски магистрат. Ускоро се показало да новоослобођена територија у овом крају нема услове да живи као нахија и несужеено магистратско здање преобратило се у среску канцеларију.

Ова грађевина није била дуга века; лоше саграђена а још лошије одржавана, оронула је и отрулила, па се у њој после две деценије, није могло ни радити на обитавати. Морала се напустити, пошто је претила да се сруши, а намештај и архива у њој пропадали су и закишњавали. Канцеларија је пресељена у приватну кућу једног ивањичког трговца. Остала је ту кратко време, уз плаћање кирије, па је пресељена у новосаграђену грађевину, чији је власник био епископ Јоаникије Нешковић — популарни владика — Јања родом из Миланце а са седиштем у Жичи. Трошкови за годишњу кирију прво су износили 900, па су, на Нешковићев захтев, повишени на 1.400 гроша чаршијских. Исплата кирије ишла је на терет државне касе.¹

Државна управа, мада је плаћала овакве кирије у много срезова, није прихватала изградњу „среских кућа“ на свој трошак. Прописивала је, још од почетка образовања администрације, да подизање ових грађевина долази на терет свих општина у срезу. У ужичком крају државна власт је прихватила на свој трошак само зидање велике грађевине за смештај окружних надлештава у Ужицу. А ова градња се одужила на читавих осам година, уз многе обавезе и терете на народним плећима. Средишна власт је прихватила даље подизање и одржавање граничних караула, али тек пошто су оне једном подигнуте народним трудом и старала се о објектима на граничним прелазима у Мокрој Гори и на Јавору. Али и овде је био укључен „бесплатежни“ народни рад на прибављању и привлачењу материјала и на сечи грађе.

Све већа потреба за погодним и сталним седиштима среских органа власти није променила став највише управне власти у томе ко има да подиже такве зграде. Деценијама се ишло на то да се терет градње пренесе на народ. У том смислу је изашао низ расписа, који су ишли на убеђивање — „склањање“ — народа. Одржавани су скупови сеоских кметова и доношене писмене обавезе, али са њима се није стизало далеко. Народ, нити је имао средстава ни снаге, али ни воље, да се упушта у те прилично скупе послове. Кирије за среске канцеларије, падајући на терет државног буџета, стално су побуђивале државну управу да такав трошак скине са себе и, подизањем грађевина, пребаци га на народ. Пошто расписи и убеђивања нису помогли, кнез Александар Карађорђевић, у сагласности са Совјетом, издао је 18. априла 1859. године уредбу о грађењу и одржавању среских кућа. Ове „остају на трошку народа дотичног среза“. Држава је ове грађевине означавала као „народна добра“, с тежњом да избегне трошкове градње.² Народ, пак, у тадашњим условима, није их никако могао осетити као своје. У његовим очима оне су служиле само као упо-

риште централизоване бирократске власти, где се народ није питао за мишљење и одлуке, већ преко кметова полагао намете и примао налоге.

Окружна власт у Ужицу, одмах после уредбе, а по завршетку свог здања, бацила се на припреме да се у сваком срезу изгради потребна зграда за орган власти. Новопостављени окружни начелник у Ужицу и срески начелник у Ивањици, дошавши на дужност по повратку кнеза Милоша у Србију, тражили су и нашли прилику да изразе своју приврженост новом режиму. Простор за то пружала им је давно замишљена и још неостварена намера о подизању среских кућа. Упорно су настојали да се народ „склони“, одлучи и пређе на посао. Ово „склањање“, када је и постизано, треба схватити врло условно. Обавезе за трошкове градње давали су председатељи и чланови примирителних судова, без договора да народом. А они су, окренути према власти, одавно престали да ствари решавају на скуповима и зборовима са својим житељима. Таква времена су већ минула. А осим тога, састав општинских управа, пошто су вршена многа одабирања и наметане принудне оставке, више није обезбеђивао учешће народа у одлукама, већ је наметао принудно извршење наређења. А ти људи из општина, названи кметовима, били су богатији сељаци, од сиромаштва заштићени својом имовином, а од притиска власти изјавама привржености режиму и залагањем за ревносно извршавање његових налога. Међутим, ни на овај начин није свуда ишло лако, а посебно у моравичком срезу. У лето 1859. године нови старешина у Ивањици био је принуђен да примени прилично неуобичајену меру. Он је сменио десет општинских управа. Изговор за овај поступак тражио се у народном наводном незадовољству и срески начелник извештава да су сви ти људи „на његово понуђење“ дали оставке. Ове оставке, мада то нигде није поменуто, морале су стајати у некој вези са одлуком за разрезивање приреза у оном напред поменутом износу од 140.000 гроша чаршијских.³ На места ових људи дошли су други, уз сагласност полицијске власти, пошто се веровало да ће бити послушнији.

Ускоро је Началничество окружија ужичког, обезбедивши подршку старешине из Ивањице Димитрија Карамарковића и нових кметова, затражило и формално одобрење из Београда за расписивање новог приреза. Тек када се све разгледало, ускладило и премерило, показало се да је то велика сума коју је требало узети од народа, поред раније прикупљеног новца и грађе. Предложено је, истина, наводно ради олакшања, скупљање приреза за четири полугођа.⁴ Овај последњи међу наметима био је довољан да се чаша стрпљења у моравичким селима прелије.

Одлука власти о новим давањима морала је по селима с обе стране Моравице, код људи по општинама испод Јавора и на пади-нама Голије, изазвати, у први мах, запрепашћење, које се претворило у мучно ћутање и прешло у огорчено роптање. Древни чифчијски удес и беспомоћност, који су били за кратко време пољуљани надом да ће династичка промена повести ка благостању, опет су свом тежином притисли ова села, прелазећи у огорчење. Полицијска власт, у својим извештајима, чува се као од ватре да што извести о таквом расположењу и ограничава се само да јави како поредак и кордон нису нарушени. Али такво расположење је постојало и његови корени су лежали врло дубоко у тадашњим друштвеним противуречно-стима.

*

Моравички крај, као и цела земља, избегавши обнављање спахијских феудалних односа, улазио је у трајни ток такозване првобитне акумулације. Села око Ивањице, као и само ово насеље, никло у том развојном процесу нових друштвених односа, нису били сведоци почетка овог процеса који се изражавао у насилној експропријацији добара, што значи у отимачини и присвајању великих спахијских поседа и селских земаља. Овде се нису издизала таква богатства из разлога што није било људи, као у другим крајевима који су ауторитетом ратничке славе и старешинства, захватили велике површине земљишта, на њима употребљавали народни кулук и бацали се на трговину. Прве старешине су брзо смењиване. Најугледнији међу њима, и најбогатији, Симо Јаковић, сишао је са политичке позорнице у метежима 1842. године. Његови наследници, показавши се исувише ревносни у злоупотребама и грабљењу, завршавали су своју каријеру пред судовима и одлазили, остављајући за собом дебеле судске предмете у архивама. Они нису схватили да је време богатих кнежевских даровања и бесправног присвајања народног богатства већ минуло. Период насиља првобитне акумулације био је већ прошлост.

Нови процес тог развоја нашао је свој израз у зеленаштву и трговачком капиталу. Зеленаштво је, у времену о коме је реч, претило да уништи српска села. Стара натурална сеоска привреда већ је озбиљно поремећена још од оног времена када су спахијски намети у натури замењени новчаним данцима. Порези, прирези и остале обавезе, као и све веће потребе за производима са тржишта, увлачили су села у нове привредно-друштвене односе. Трговци, занатлије и

механције изграђивали су тада Ивањицу — једину варош у овом крају. Зеленашки капитал је постепено, али све упорније и брже, притискао сељаке и тако се ишло у овом развоју ка новим односима још за све његове носиоце неизвесним.

Крајем шесте деценије прошлог века харала је у светским размерама капиталистичка криза, која се у Србији, па и у овом крају, изразила у много пута помињаној „оскудици новца“, који су зеленаши обилно користили за што брже и свирепије богаћење. Моравички сељаци, као и сви остали, да би одговорили својим обавезама и изборили се за спстанак — задуживали су се уз претеране камате. И догодило се, а то је законитост зеленашког капитала, да више нису могли ни одговорити обавезама, ни извући се испод дуга. Срески начелници су се почели јављати у новој улози, и то им је постала најважнија дужност, да буду судски извршитељи у наплати дугова и продаји сељачке имовине. Људи из полиције су се жалили, опет, на своју невољу — да су се преморили „даномоћно трчећи из села у село из општине у општину“ због пописа, процена и продавања задужене имовине. Они су увиђали да је наступила „велика несрећа и народна пропаст“, због „безакони интереса.“⁵

Народна пропаст је, заиста, наступила. С почетка 1859. године окружна власт у Ужицу добила је извештаје и из моравичког среза да много народа не може платити митровски данак. Уз извештаје су ишле представке примирителних судова из рокчанске општине, из Кушића и Придворице да је народ упао у крајње сиромаштво и да има људи који нигде ништа немају, а кметови су изјављивали да су села напустила стару солидарност, те да више неће да скупљају међу собом данак и плаћају га за сиротињу.⁶ Човек из среске власти се жалио да је на муци „да и сам не знам како ћу овај данак покупити“, а виша власт се ограничавала само на упућивање за примену прописа.⁷ Овом сиромаштву је био узрок распродавање имања за наплату дуга.

Зеленаши, а то су били чиновници, који су се могли дочепати новаца завлачењем руку у неки од тадашњих фондова и узимајући новац уз малу камату да би га позајмљивали уз знатне интересе, ако већ нису чинили злоупотребе на други начин, као и богатији трговци, држали су сељачке облигације. А ове су, да би се поштовала законитост, гласиле на мале проценте камате, али су зато у њима уписиване веће суме од оних што су позајмљиване. Зеленаши су по истеку рокова подизали тужбе и захтевали продају интабулисаних добара. У случајевима када је наплата одлагана, замењиване су облигације, али са знатно већим износима. На крају, када се приступало, по судским

налозима, јавној продаји добара, у највећем броју случајева се показивало да купаца нема. Наступала је невоља и за поверитеље, јер нису имали од чега наплатити ни дуг ни интерес. Ту невољу је осетила и држава када се није, као што показују примери из моравичког среза, ни данак могао покупити. Имања, иако су продавана, одлазила су буд зашто. Забележени су случајеви да је плуг земље одлазио за вредност једног товара жита. А спорови пред судом су се гомилали.⁸ На крају се стигло скоро до нерешиве ситуације: добра се нису могла продавати ни дугови измиривати. Појавиле су се тужбе на полицијске власти због неизвршења пресуда. Тада је дошао пропис да поверитељи имају присуствовати јавним продајама задужених имања, и ако ова не достигну износ њиховог дуга, да изјаве примају ли у власништво сва дужникова добра. Ако би се сагласили, тапија им је судски издавана. Зеленаштво је стигло и до овог облика акумулације богатства. Економисти би рекли да је то историјски процес растављања произвођача од средстава за производњу, а села овог подручја била су сведоци како су многа добра прешла у руке чиновника из Ужица и трговаца из Ивањице.

Ивањичка села је тих година нашла и друга невоља. Узастопне неродице на овој неплодној земљи протезале су се дугу. Многи извештаји из Ивањице казују како народ трпи оскудицу у храни која му не стиже ни за пола године. Ту се говорило о кршевитој и неплодној земљи, страдању стоке, о суровој клими са дугим зимама и кратким летима „по узвишенијим местима овог среза.“ Стално се наглашавало како се људи из ових села баве кирицилуком и надничењем дубље у унутрашњости земље. Протекла 1858. година наговестила је глад. Са овом невољом се народ сусрео у великим размерама марта 1859. године. Срески началник је јављао о једном захтеву, који му се први пут поставио, као за пакост, у богатијем моравичком селу — Приликама. На неком скупу у овом месту, људи су изашли пред старешину и тражили да се подели жито из општинских кошева, пошто многа домаћинства немају хране, ни семена. Тај захтев није остао усамљен; њему су се придружила слична тражења и из других општина. Видело се да је народ „много оскудан“. Срески старешина се збунио. Видело се да је захтева много, а хране у кошевима мало. Прво се рачунало да у сваком селу има по десет кућа које захтевају жито, а када се извршио прорачун-излазило је по шездесет кућа без хране. Ако се том тражењу удовољи — „издаће се знатно количество ране“, али ни ње неће бити довољно.⁹ Виша власт се на ово питање ограничила на оскудни бирократски одговор — да се храна дели према постојећим

прописима. Храна је, ипак, раздељена. „Да се није дало не би се ни пола земље имало чим засејати“ — јављано је из Ивањице половином године.¹⁰ Али, подела хране није решавала тешкоће око исхране. У ово време, док је цена земљи пала испод сваке вредности, храна је поскупљавала на дотле невиђене износе. Трговци и богати сељаци су појурили за зарадама и, из прошлости запамћени, лик глади све је више указивао своје језиво лице. Народ из моравичких села се узбунио. Оскудан у храни, још оскуднији у новцу, тражио је да се спречи извоз жита преко границе на Јаворском састанку. Отишао је захтев до врха државне управе „да се забрани извоз ране из овог краја.“ Молба није прихваћена, са објашњењем да би таква мера врло незгодно утицала на пољопривреднике у плоднијим пределима.¹¹

Оскудицу у новцу продубљивали су и остали намети, почев од школског приреза, давања за издржавање примирителних судова, трошкова око старешинског путовања, па до поповског бира. Терети су се увећавали сталним бесплатним радовима — кулуцима — на одржавању граничне ограде, поправци и просецању путева, подизању општинских кошева и амбара. А ове, 1859. године, обнављана је ћуприја у Ивањици и изнова грађена на Ношници. Овакве обавезе већ су биле уобичајене, а њима су се придруживале и друге. Српска влада је тада била узнемирена метежима иза границе упереним против огромног отоманског царства. Српски кнез, који се тек вратио у земљу, страховао је од уплитања у догађаје изван границе. С пролећа те године дошле су у пограничне срезове строге наредбе о појачавању кордонске ограде и удвајању стража да би се очувала неутралност и спречио прелазак људи са оружјем и џебаном. Села дуж границе пала су под нови кулук: морала су да дају „бесплатежне“ страже и људи су тамо одлазили „о свом руху и круху“, а запостављали своја имања. То је нарочито погађало моравички срез, који се већим делом налазио према кордону.¹²

Блиска граница, налегла на овај крај, увек је била извор и других недаћа. Нагомилавана богатства су значила и повећање беде широког слоја сељаштва. А у тадашњим условима, када ништа није могло прихватити сиротињу ни њену радну снагу, појачавали су се хајдучија и разбојништво. Више хајдучких дружина харало је по планинским селима око Ивањице. Разбојници су сбилато користили присуство границе, ову прелазили, убијали по селима, палили, пљачкали новац и имовину, отимали стоку и покућанство и уцењивали, па затим нестајали иза кордона. Извештаји из Ивањице наводе постојање четири хајдучке дружине преко лета 1859. године. Прва од њих,

коју је водио харамбаша Араповић из Радаљева, растурила се иза смрти свог вође који је страдао у сукобу са граничарима на Златибору. Остале три: Вакићевићева од Трудова, Радонићева на Голији и Мачаревићева испод Јавора наставиле су да чине зла народу и да се носе са властима.¹³ Постојале су такве дружине и преко границе, које су редовно упадале у старовлашка села. У њима су били и Срби и Муслимани. Јаворски ђумрукција је јављао, у другој половини године, о деловању хајдука у близини Ђумрукане: „Путови су за пролазак трговаца за сад доста сумнителни, по томе, што се једна чета од 3 а друга од 6 ајдука у срезу овом тумарајућа налази, кои су пре неколико дана у турској страни недалеко од Ђумрука, једном домаћину кућу са свим зградама запалили, а другога ноћу напали и сина му из пушке на место убили; а у нашој страни напали су пре три дана на колеп волова једног трговца и убили му из пушака 8 комада волова из узрока што им није учину дао“.¹⁴ Кроз месец дана опет је, са истог места, отишао други извештај: „... тек месеца (октобра — пр. аутора) отели су ајдуци у планини Јавору једном кирицији 250 гроша, које је овде за продату ракију био узео, затим ударили су на село Кушиће, недалеко одавде, и у 2 — 3 куће учинили штете 3 — 4000 гроша која у новцу које у отетом оружју“.¹⁵

Овакви напади хајдучких дружина догађали су се повремено. А отимање стоке и гоњење преко границе, чак до Бихора и у Васојевиће на продају, било је редовно. Сваки месечни извештај из Ивањице набраја више таквих случајева. Отимачи нису били хајдуци, већ људи иза границе, који су на овај начин нашли себи корисно занимање и залетајући се на пашњаке и по селима, често под оружјем, стварали себи извор прихода. Житељи пограничних села нису каткад остајали дужни и узвраћали су истом мером. То су им људи из власти спречавали. Притом се показивало да су се угрожени сточари осећали слабијим од отимача, па су се стално жалили и тражили заштиту од стране државе. Понављали су стару молбу — ако власт није у стању да их обезбеди од отимачине и оваквих насиља, онда да их извести „па ма куд да се иселе, почем онде више живити не могу“¹⁶

На крају свега, те несрећне 1859. године као да се и сама природа заверила против старовлашких села. Рано с пролећа сручила се одавно незапамћена олујина на овај предео. Поразваљивала је многе убоге куће покривене кровином, у неким изазвала пожаре од распаљених огњишта, обарала стаје и торове, разваљивала зграде и кошеве и разносила стогове сточне хране. Непогода је захватила и грађевине на Јаворском састанку, па их порушила и развалила да више

нису биле за употребу.¹⁷ Сличне непогоде јављале су се и касније, али најтежа је била она што је дошла са градом 14. јула те године, када је „на једној и то планинској части (. . .)среза град пао и све усјеве села Ерчега, Вучака, Даића, пола Вионице, пола Доброг Дола и све Придворице, кои су врло добар напредак показивали, конечно убио, тако, да од тога никакве фајде имати неће. Од свог града на више мјеста падале су крупице у тежини и до половине оке“.¹⁸

По старом сељачком уверењу да једна несрећа никада не иде сама, свим недаћама моравичких села ове се године придружила још једна: зима је почела врло рано. Први снег је пао 31. августа и правителствени служитељ на Јаворском састанку записао је сутрадан: „Јуче од после подне од три сата како је снег овде почео падати и све једнако пада и данас“.¹⁹ Такви снегови доносили су у овај планински предео слане и мразеве, па сатрвени позно засејани кукурузи су пропадали, стока се повлачила са пашњака и трошила зимску храну, а људи постајали забринути за исхрану. Изгубљена је и нада у стоку. То је било време када су долазили марвени трговци по стоку „а сада је сасвим јевтина и нико је не потражује“ — гласио је извештај са суседног Златибора, кога су купци раније обилно посећивали. Овом гласу се придруживао и извештај из Ивањице: „Цена је стоци неизвестна по томе, што ову за сада од трговаца нико не тражи и не купује“.¹⁹ А баш тада је цена храни вртоглаво расла. Остало је забележено како су те јесени људи преносили трговачки товар, од граничног прелаза на Јавору до Београда, на коњу по цени од 30 до 35 гроша. А ока пшенице тада је на Састанку Василијиној чесми — граничном прелазу — износила више него један грош.²⁰ Све је наговештавало још тежу и неподношљивију наредну годину.

*

Тегобе, које су се подносиле, и стрепње од још већих биле су извор незадовољства по моравичким селима. Кметови, полицијски изабрани и проверавани током лета ове године, нашли су се у ватри када су народу саопштавали одлуку о 140.000 гроша приреза. Нигде није забележено како се роптање претворило у бес. Ниједан спис није сачувао оне опоре горштачке речи које су том приликом показале кметовима народни отпор. Сигурно је да су морале бити врло тешке, када су их натерале да се обрате среској власти у Ивањици, не са тужбама, већ молбама да се нађе решење за ову нагло искрслу тешкоћу. Ни у среској канцеларији више нису могли наћи снаге за

извршење наредбе, већ су потражили пут за њену измену. Предложени откуп куће, у којој се већ налазила канцеларија, тада им је изгледао као једини излаз. Уз то и јевтинији.

Двадесетог октобра 1859. године на једној неформалној среској скупштини у Ивањици, на коју су дошли сви људи из примирителних судова са печатима, писана је жалба „свјетлом господару“ у Београд. Кметови овде нису донели горчину изливену на сељачким скуповима. Они су само молили. Ако је у тим њиховим молбама и било тежих речи, њих је срески писар Живко Миливојевић, који је писао жалбу, разблажио у снисходљиве и поданичке речи упућене на књажевски двор. Овде је молба примљена и „по заповести“ забележено: „Ако може јевтиније бити нек им се дозволи“.²¹ Затим се молба спровела на даљи поступак Попечитељству внутрењих дјела. Нико се и ничим није обазрео на друге недаће изложене у жалби моравичких општина.

*Свјетли Господару
и милостивјешии отац наш!²²*

Кад је ово-срезски старешина наш предписаније Началничества окружија ужичког, у коме оно заповеда му, да се поред досада сакупљеног приреза, јошт у 140.000 гроша чар. у име новоподићи се имајућег овосрезског зданија и то, највише и најдаље у четири приреза покупи, како би се предречено зданије што скорије подићи могло, од точке до точке с разјашњењем подручном му народу овом саобштво, доста је народу овом тешко и жао било, што није високо Правителство наше у призреније узело јадно и одвећ сиротно стање народа овога, кад му се поред тромесечни сваког полгодија и године од стране дотични наши власти полицајне изјестијама доставља, него га је са осталим сретнијим и богатијим народом отечества нашег у равној мјери у сравненију узело и причислило, и све потребе како народње тако и државне без икаквог призренија на одвећ худо и сиротно стање народа овог у равној мјери са осталим могућнијим народом зактева.

Милостиви Господару! Овај је народ среза овог одвећ и крајње сирома, зато што је прво: овај предјел у коме он живи дивљи и преко сваке мјере неплодан тако, да ни довољно ране за израну народа акамоли за израну домаће стоке и шпекулације, као по другим мјестима, на најбољој години родити и плода дати може; друго пак: пошто је народ овај са три стране опасан кордоном турске власти, на коме често поред нуждни реперација и ограђивања, од лопова и ајдука и

остали преки ниуда и потреба, кад се указало буде по налогу власти своје домаће послове остављају, потере терају и страже по више дана чувају, много дангубе и тиме материјално стање своје доста ослабљава; треће пак: без икаквог даљег описанија, познат је сав положај дотичној полицајној нашој власти, да су нуждни путови и друмови, као ћуприје и мостови, и то први брдовити и кршевити, а друго чести и опасни до данас били и бивају, па кои су досада потправљани преко сваке мјере (и) доста је које трошка које пак труда народа овога коштало, а кои се убудуће правити имају, у равној мјери доста ће народ овај коштати. Кад пак народ овај на овакове нео(б)ходимо-нуждне своје и државне потребе које се сваки поготово дан указују, морају од своји домова по 2, 3 и до 5 дана удаљавати се, немају ни одкуда довољно ране за прописано време ни са собом понети, већ по 2 — 3 дана глад патећи снебивају, се од друга до друга на зајам ишту, акамоли да домаћој деци и осталој фамилији код куће довољно ране буде. Једном речју стање се народа овога јадног најжалостније у овоме показује, кад његова баштина ни довољно ране бар за 6 мци за домаћу израну дати не може, а на никакови се други плод што се летине тиче ослонити нема. Дакле треба зрело и мудро промислити какови је јадни овога (народа) живот и какво је худо стање његово.

Што се пак држи, да по већој части народ са доста знатном марвом — стоком — и добрим суватима живи, није баш у свему истина, као што се држи и мисли. Јер се то по самој природној ствари даје разумети, гди је питомо ту може што и бити и то као и свуда, а гди је дивље, као што је место ово гди овај народ живи, а особито при кршевитим мјестима око границе, ту нити је били нити ће икада берићета бити и шта родити моћи зато, што ако би шта од плода и дао бог, не да ладно време и рана зима, слана и тоња да (до) зрелости и до руке дође. А ако би се гдигди на мјестима због добре наше стока држати и суватити преко лета ситна и крупна марва могла. То злодјели, ајдуци и лопови, кои свагда и у свако време у доста великом количеству непрестано суштествују, и кои често из једну у другу страну границу прелазећи гдигод стоку опазе, као своју собствену отимају и у Турску страну гоне. Ако пак речени ајдуци у кога домаћина близу границе станујућег се ма и најмање готови новаца опазе, те без икаквога околиша мора дати или погинути или са својом фамилијом, оставивши све досада стечено имање, у свет бегати пак опет онди себи наново кућу кућити и тећи. — Дакле кад је овако и то у најкраћем смислу опасно стање јадног и сваког сожаленија достојног народа овога, а како ћемо поред све гореописане несреће доста-

вити и описати Вашој Свјетлости овај богом дану управо рећи гњев, што сваке године у овоме крају отечества нашег најнезнатнији плод ране, које раном сланом и снегом које пак тучом сатире и тамани, а нарочито овога лета, као што је свету преко Србски новина достављено — тако је крупа или рећи град, како сав усјев са црном земљом сојединио и помлатио, тако је и ситну па од части и крупнију стоку на место потукао. И овим случајем овај је народ најнесрећнији постао, пак као до сада што нигди ништа и није имао, тако и нигда као сретни повратити (се) и назвати не може.

Наравно је рећи да од једног зла велика штета не бива, ко кад се више такови у једно споје, онда бива велико зло и несрећа, јер народу овога краја није само бог тучом и неродна земља берићетом своим, него грдно — многи интереси бездушни интересанта и зеленаша досадише и свег оглобише и јадни овај и одвећ сиромашни народ у прошњу опремише; јер оно мало добара и баштина, које су имали сиротни људи, све испродаваше и у најам се са жеанама и децама своим упутише, а и сада оваковог несрећног и презадуженог народа више од пола у овом срезу има кои по већој части на туђем а не на свом имању живе и као такови нису у стању себе и своје фамилије нуждним потребама и раном издржавати, акамоли данак и остале прописане државне терете сносити и давати. Дакле, како се може овај, у сваком обзиру названи сиротни, народ са народом осталим, кои у плодним и питомим предјелима отчества нашег живе, сравнити. гди им не само свако благодат божија помаже и суштествује и гди велику вајду и корист код добри баштина од свога зноја и труда имаду, гди туча слабо посјештава, гди им интересчије и зеленаш у дом и мање нигда и никада завирео није, гди је најпосле као прави Србин у отечству нашем живећи, на свом огњишту од лопова и ајдука свагда до данас миран и спокојан био. И како може народ овај са осталим народом срећан и богат бити и као он свако благостање и остале потребе, које су нашом високом влашћу прописане, постићи и уживати, када је убоги сиромаш и кад није срећан као они, јер не ужива природне благодети богом дароване срећном народу. Пак кад је свију ови горе описани предмјета и милости божије због обитавајућег дивљег прејела лишен, — тако се ни у чему са оним народом сравнити не може.

Премилостиви Господару и отац наш! Свакога народа нужду и оскудицу било преко своје дотичне власти или преко свои посланика високо Правителство наше прими, извиди и уколико је могуће поправи и поможе, а овом јадном и сиротном народу нити му се шта

досада поможе нити му се помоћи гледа, јер нема свога благонакло-ника код ваше Свјетлости кои би могао сву нужду и оскудицу народа овога сиротнога доставити и крајњу сиротињу живо представити и немање овога народа описати. Зато најпокорније све долеподписане обштине среза моравичког настојећим покорним актом, у име целог народа среза овога, притичу као отцу, владатељу и избавитељу свом с дигнутим рукама и препознивно вашу Свјетлост љубљећи свјетлу и милостиву отеческу десницу, молимо да народ среза овог не неће, него не може гореизложени и зактевани 140.000 гроша чаршијски у име предречене цјели издати, па било то у више а не у четири пута прирезом, јер ни сво покретно имање народа овог за горе означену суму вредности не износи, зато ју и положити немамо одкуда. Но кад се срезско зданије, као што је и нужно, саградити има, и направити мора, јер га собствена немамо, а овом приликом, да би се нужна цјелъ постићи најлакше могла и да народ овај не би овога ради своја уживљења од имања и баштине продавати морао, а по постојећем плану зданије срезско оно правио кога ниуколико није кадар исплатити, због чега се, почем је и онако до гуше у дуг заваљен, јошт и већма увалити мора; то најпокорније молимо, да би нам ваша Свјетлост из горе описани закони обстојателства, прекој нужди и најкрањој сиротињи народа овога одобрити благоизволила, да се за зданије ово-срезко, које баш на најбољем мјесту у вароши Ивањици постојеће, које је ново и скоро, пре 2 — 3 год., по врло лепом плану од тврдога материјала његовог високопреосвајшченства епископа нашег господина Јоаникија саграђено које довољно простора око себе притјажавала, за срезко зданије купимо, које ће без сваке сумње у равной мјери, као и ново градити се имајуће и које ће пет пута више од овога коштати, послужити и за више година трајати може, а народу је овоме прекомјерно милостиво срце реченог нам архипастира добро познати, као и њему одвеће сиротно и убог стање народа овога јошт боље познато. — Пак кад би народ овај по неописаној срећи својој на ову понизну поднешену молбу премилостивог удолетворења и одобрења од ваше Свјетлости, премилостиви Господару (добило), онда би се опредјелила једна депутација из средине наше и к реченом господину архипастиру нашем погодбе ради предстала и да што год може ниже бити, заиста и тврдо је народ овај увјерен, да ће га од 3. части ниже гореописане суме која се за новоградеће се зактева, купити моћи, па овим начином нити да народ прибављајући више материјал и остале потребе дангуби и стоку по овим врлетним и опасним мјестима ломи и убива нити пак да се за овај грдни и прекомјерни издатак у јошт већи дуг и несрећу

продавајући баштину и имање, градећи зданије, упропашћава сасвим, него спрема стања и богатства свога нека и зданије буде.

Што се пак за ар и апсану тиче, народ ће овај склоњен бити, да се ови по постојећем правилу и плану од своје јаније, која је врло мало довучена, за сада сазида и направи, као у свему другом, што год потребно буде, сагради. —

О преднаведеном народ среза овога у најпокорнјешој оданости и вјерности поданическој, подносећи настојећу молбу вашој Свјетлости и што скорије за милостиво и праведно удовлетоурење молећи, у име целог народа среза моравичког окружија ужичког

вашој Свјетлости

покорнјешим и до последње капље крви вјерни

20. Октомбра 1859. год.

у Ивањици

Предсједат. Примир. суда ва-
роши ивањице

(МП) Бека Бојовић

Членови:

Никола Божовић

Периша Вуковић

Обштинари:

Стево Радуловић

Мојсило Поповић

Крста Поповић

Митар Гавриловић

Милош Јакшић

Предсједат. Примир. суда об-
штине придворичке

(МП) + Угрн Вуковић²³

Членови:

+ Алимпије Јаћимовић

+ Риста Алексић

Обштинари:

+ Периша Перишић

+ Стојан Јојић

+ Радован Божићевић

Предсједат. Примир. суда об-
штине приличке
(МП) + Новак Петровић
Членови:
+ Вучић Глишовић
+ Милоје Љепосављевић
Обштинари:
+ Симо Јевђовић
+ Паун Вуковић

Предсјед. Прим. суда об-
штине рогчанске
(МП) + Мијаило Главинић
Членови:
+ Раденко Мићић
+ Милован Лишанин
Обштинари:
+ Сава Ристић
+ Милован Величковић
+ Гвозден Месић

Предсјед. Прим. суда об-
штине брусничке
(МП) Страин Белчевић
Членови:
+ Антоније Пантовић
+ Дамјан Пауновић
Обштинари:
+ Гаврило Дунић
+ Мијаило Сарић
+ Дамјан Радомировић

Предсјед. Примир. суда об-
штине брезовачке
(МП) + Драгоје Караклаја
Членови:
+ Радован Стишовић
+ Милосав Стојковић

Обштинари:

- + Вукосав Караклаја
- + Илија Курћуба
- + Милутин Марковић

Предсједат. Примир. суда об-штине даићске

(МП) + Тодор Котовић

Членови:

- + Никола Јаковљевић
- + Глиша Боројевић

Обштинари:

- + Мијаило Милутиновић
- + Пуниша Николић
- + Радивоје Радовановић

Предсјед. Примир. суда об-штине трћанске

(МП) + Мићо Вујовић

Членови:

- + Спасоје Кривокућа
- + Никета Ђеловић

Обштинари:

- + Марко Кривокућа
- + Сима Ковач
- + Новица Брадић

Предсједат. Примир. суда об-штине шумљанске

(МП) + Петар Мићић

Членови:

- + Антоније Шљивић
- + Јован Кушић

Обштинари:

- + Вичић Пивљак
- + Петар Пивљак
- + Јован Драгићевић

Предсједат. Примир. суда об-
штине кушићске
(МП) + Милосав Зеџ

Членови:

- + Милосав Павловић
- + Милован Рацић

Обштинари:

- + Јован Зеџ
- + Милован Бошковић
- + Рака Ковачевић

Предсјед. Примир. суда об-
штине ерчегске
(МП) + Тодор Палибрк

Членови:

- + Милић Драмићанин
- + Проко Љујић

Обштинари:

- + Симо Вукићевић
- + Марко Ратковић
- + Јован Бобић

Предсједат. Примир. суда об-
штине братљевске
(МП) + Петар Радоичић

Членови:

- + Радоица Кнежевић
- Петроније Парезан

Обштинари:

- + Василије Ђурчић
- + Ђиро Митровић

Предсједатељ. Примир. суда
обштине опаљеничке
(МП) + Младен Грововић

Членови:

- + Јован Громовић
- + Љубисав Рогоњић

Обштинари:

- + Коста Бутурић
- + Прокопије Јованчевић
- + Вулета Лаловић

НАПОМЕНЕ

1. Архив Србије — Совјет; Но 479/59. и АС-МИД-В-ф-III-229/59.
2. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Акт КвНо-467/Сов. Но-346. Ова уредба обавезивала је народ на градњу тих објеката, чији су планови долазили од највише власти, која је наређивала и обим градње и висину предрачунске суме.
3. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Акт Окр. начелства Но-5423. Полицијска власт је била доследна у спровођењу таквих поступака. Попечитељ внутр. дјела М. Јовановић президијалним писмом окружном началнику у Ужицу од 7. јула 1859. наређивао је која се лица имају „изабрати“ на неку функцију у Народној скупштини.
4. АС-МИД-В-ф-IX-118/1859.
5. АС-МУД-П-ф-VI-140/1859.
6. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештаји началника среза моравичког Но-122, 148, 152 и 153 из фебруара 1859. године.
7. Исто. Тада су кметови из неких златиборских села, због оваквих тешкоћа, подносили оставке.
8. АС-СОУ-1859. неспр. гр. У судском извештају из Ужица КН-2132 из фебруара 1859. наводи се да спорова око дуга има 2020, док спорови по свим осталим радовима не износе ни до 50.
9. АС-МФ-Е-ф-В-104/1859.
10. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештај началника среза моравичког од 30. јула 1859. године. Људи у овом срезу били су, ипак, лојални. У неким селима овог окружја сељаци су кошеве развалили и храну разделили.
11. АС-М Ф Е-ф-к82/ 1859.
12. АС-МУД-П-ф-XI-77/1859. О овим „бесплатежним“ граничним стражама постоји више докумената из те године у наведеном фонду.
13. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештаји началника среза моравичког Но-1094 и Но-1201 из 1859. године.
14. АС-МФ-П-ф-I-1/1859.
15. АС-МФ-П-ф-VII-126/1859.
16. АС-МИД-И-ф-VI-32/1859. У ово време је забележен велики број исељавања из овог краја у унутрашњост земље.
17. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештаји началника среза моравичког Но-721 од 2. маја 1859. и Но-768 од 6. маја исте године.
18. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештај началника среза моравичког од 2. августа 1859. године. Непогоде су и даље трајале. Из овог среза нису нађени извештаји о њима. Зна се да су оне нанеле велике штете у другим деловима ужичког краја.
19. АС-МФ-П-ф-I-1/1859.
20. АС-НОУ-1859. неспр. гр. Извештај началника среза златиборског од 1. септембра 1859. године. Исто, извештај началника среза моравичког од истог дана. Одсуство купаца стоке значило је тешкоће и у наредном скупљању данка и код имућнијих сељака, а не само беземљаша.
22. Текст жалбе се објављује савременим писмом, уз незнатне правописне исправке.
23. Крстићи испред имена означавају неписмене људе. Они су, поред написаног имена, стављали овај знак и њиме потпис признавали за свој.

